

gen til Amsterdam utgjorde altså bare én prosent av utvandringen til Amerika, og korrigert for folketallet, fire prosent. Men så kan man vel tenke seg at det var mange flere som utvandret til Amsterdam og ikke giftet seg og dermed ikke ble innfanget av lysningsregistre, som er Sogners kilde. Det gjaldt sikkert i særlig grad de som bare var i Amsterdam i kortere tid (men de er ikke så interessante i denne sammenhengen), men også permanente utvandrere, skulle man tro.

Det er litt pussig at Sogner ikke prøver å si noe om hvor stort det faktiske antallet utvandrere kan ha vært, hun fastslår bare at vi vel aldri kan få vite det. Likevel sier hun faktisk noe om det et annet sted. Nettopp det at utvandrerne fra Norge giftet seg i Amsterdam, var utslagsgivende for at de ble værende der, fastslår hun. Dermed skulle det altså ikke være så mange flere enn de 8 000 som giftet seg som slo seg ned i Amsterdam på permanent basis.

Hva så med virkningene av utvandringen i Norge? Sogner viser til Ståle Dyrvik og slår fast at befolkningen i Kristiansand stift bare vokste med seks prosent mellom 1665 og 1750, mens befolkningen i resten av landet (eller mer nøyaktig i landet som helhet) vokste med førti prosent, og antyder at den lave veksten i Kristiansand stift hadde sammenheng med utvandringen. Dette er ikke helt rent trav. Når det gjaldt befolkningsutviklingen, var det stor forskjell på innlandet og kysten, og det å sammenligne med total befolkningsvekst i landet er derfor ikke særlig hensiktsmessig. Jeg finner heller ingen vekst på seks prosent i Kristiansands stift i perioden 1665–1750 hos Dyrvik. I boken hun viser til (*Norsk økonomisk historie 1500–1970: band 1 1500–1850*) er tallene som følger (s. 124, tabell 26): Kristiansand stift 20 prosent vekst, Bergens stift 25 prosent og Trondheims stift 18 prosent.

Det ser altså ut til at Sogner overvurderer både omfang og konsekvenser av utvandringen til Amsterdam en smule. Men det er tilgivelig, spesielt siden hun har skrevet en så interessant

og nyskapende bok basert på et spinkelt kilde-materiale som hun kryster informasjon ut av og kommer nær inn på flere av individene.

Finn Erhard Johannessen

Bo Vahlne, *Frihetstidens inredningar på Stockholms slott: om bekvämlighetens och skönhetens nivåer* (Stockholm: Balkong förlag, 2012). 597 s.

Bo Vahlne, filosofie doktor i konsthistoria och tidigare chef på Kungl. Husgerådskammaren, visar i denna bok sin enastående kännedom om Stockholms slotts historia från branden 1697 till början av 1770-talet. Det kungliga residenset beaktas i relation till det kungliga ceremonielet och till hovordningen. Författaren beskriver hur slottet skulle fungera i kungafamiljens och hovets vardag, och diskuterar även dåtidens uppfattning om skönhet och bekvämlighet. Det framgår också hur ekonomin ständigt präglade slottsbyggets fortskridande och inredningarnas utformning. Vahlnes koncentration på representationsrummen, på kungafamiljens privata rum och de främsta hovfunktionärernas lägenheter, är en väl gjord avvägning eftersom en studie av slottets samtliga rum hade blivit alltför omfattande. Vi får emellertid hoppas på ett framtida arbete, där uppvakningens rum och ekonomiutrymmen skulle kunna få en liknande grundlig belysning.

För en historiker är de större sammanhengen kring arkitektur, byggande och inredningar oerhört värdefulla. Bo Vahlne väger samman de konsthistoriska och historiska perspektiven på ett ypperligt sätt. Han framhåller förtjänstfullt att arkitektur och byggande ingick som en betydelsefull del av tidigmoderna europeiska furstars bildning och tidsfördriv. Prakt och bekvämlighet var två självklara komponenter i en byggnadskonst som skulle manifestera sin herres status, rang och smak.

Antalet rum, möbler, föremål och textiler, dess kostnad och raritet i utformningen, förhöjde rummens – och därmed sin byggherres – status. Efter europeiskt mönster tog man hänsyn till dessa ideal i byggandet och inredningen av Stockholms slott.

Vahlnes undersökning är frukten av djup kännedom om sitt ämne. Författaren åskådliggör de komplexa förhållandena mellan ekonomiska och politiska angelägenheter, arkitekternas konstnärliga ambitioner och den stora skaran av oerhört skickliga svenska och utländska, i synnerhet franska och italienska, hantverkare som arbetade på slottsbygget under olika perioder. Vahlne redogör för organisationen av slottsbygget, för arbetsfördelning, materialåtgång, löner och studieresor. Många hantverkare nämns med namn, vilket uppvärderar deras bidrag vid sidan av arkitekternas (som måhända har tillskrivits alltför stor betydelse i tidigare forskning). Av allt att döma har hantverkare från olika skrån kunnat samarbeta under slottsbygget. Det skulle likväl ha varit intressant att få veta huruvida källmaterialet även röjer konflikter mellan hantverkare, eller hantverkare, mästare och arkitekter emellan. Framställningen tar icke desto mindre upp de konflikter som emanerade ur skiftande politiska och ekonomiska omständigheter under byggets gång. Stockholms slott hade flera byggherrar samtidigt: ständerna, Kungl. Maj:t och kungaparet. Flera arkitekter präglade projektet under olika tider: Nicodemus Tessin, Carl Hårleman, Carl Fredrik Adlercrantz, Carl Johan Cronstedt och Jean Eric Rehn. Deras åsikter och synpunkter måste sammanfogas till en helhet, allt mot bakgrund av ett ofta sinande kassaflöde som tvingade till avsteg och uppfinningsrikedom.

Minutiösa källhänvisningar vittnar om det arbete som Vahlne har lagt ned på sin analys av primärkällor. På vissa ställen, ofta gällde det då till tryckta memoarer, saknade jag emellertid exakt not och hänvisning. På ett för konsthistoriker sedvanligt sätt anges tryckta källor och forskningslitteratur under en enda rubrik. Det

gör det svårare att avgöra vilket källmaterial som författaren har gått igenom och hur han förhåller sig till tidigare forskning. En tydlig uppställning i otryckta och tryckta källor samt till litteratur är särskilt relevant när det gäller ett ämne som arkitekturhistoria, eftersom mängder med material trycktes redan före och under 1700-talet och senare har infogats i olika källutgåvor. Det framgår med andra ord endast indirekt vilket omfattande och rikt källmaterial som Bo Vahlne har använt. De detaljerade och exakta slutnoterna är emellertid till stor glädje för den läsare eller forskare som vill fördjupa sig i källorna på egen hand. På ett imponerande sätt har Vahlne förenat uppgifter från hovordningen, regeringsformen, privata och offentliga brevväxlingar, planschverk, planritningar, skisser, räkenskaper, inventarieförteckningar, bouppteckningar, möbler, tyger och föremål – för att bara nämna några exempel av det omfattande källmaterialet.

Bo Vahlnes bok om inredningar på Stockholms slott kommer att försvara sin plats som oundgängligt uppslagsverk. Den är inte enbart till glädje för den som vill få kunskap om slottets och dess inredningars historia, utan också om arkitekturens betydelse i hovsamhället. Boken illustrerar väl relationen mellan byggherrar och arkitekter, en mångfald av hantverkare, politiska och ekonomiska realiteter samt konstnärliga och stilistiska idéer. Dess överväldigande längd – sexhundra rikt illustrerade sidor med två spalter text och en mindre bispalt för bildtexter både på svenska och engelska – gör det ibland svårt att se helheten bakom ett överflöd av detaljer. Likväl kan Vahlnes bok läsas som ett föredömligt resultat av en forskargärning som har fått ta tid, och där kunskap har kumulerats och destillerats under en lång karriär. Vahlnes arbete sällar sig därmed till de värdefulla framställningar som redan har ett sekel på nacken, men som är lika aktuella i dag som när de gjordes.

Jobanna Ilmakunnas